

Tilshunoslikda “Lisoniy Shaxs” Tushunchasining Asoslanishi Va Unga Berilgan Ta’riflar

*Rasulova Nigina Alisherovna*¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilshunoslikda “lisoniy shaxs tushunchasiga berilgan ta’riflar ayniqsa Karaulovning ilk yondashuvida lisoniy shaxsiga berilgan asoslar ko’rib chiqiladi.

Key words: lisoniy shaxs, subyektiv strukturalizm, antropotsentrik tilshunoslik, Karaulov tomonidan ishlab chiqilgan uch darajali tuzilma, elita lingvistik shaxs, yozuvchining lingvistik shaxsiyati, tarixiy shaxsning lingvistik shaxsi, bolaning lingvistik shaxsiyati.

Lingvistikaning barcha sohalarida antropotsentrik tilshunoslikning integratsiyalashuvi ustuvor yo’nalish sirasiga kirayotgan XXI asrda diskursiv xatti-harakatlar va kommunikativ kompetensiya va dunyoqarash o’rtasidagi bog’liqlik aniq bo’ldi. Zamonaviy tilshunoslarning til shaxsiga qiziqishi, til shaxsini har tomonlama tavsiflash zarurati, til shaxsining yaxlit tipologik konseptsiyasini ishlab chiqish, lingvistik shaxs turlarini aniqlash, ham yangi asrning dolzarb mavzularidan bo’lib ulgurdi, zero “til shaxsi” o’rtasidagi munosabatlar bilan bog’liq lingvistik shaxsning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi ichki, aqliy, lingva-psixologik mexanizmlardir¹ (Xayrullina va boshqalar, 2017).

Til uzoq vaqt davomida ona tilida so’zlashuvchilar nuqtai nazaridan o’rganilgan. Tilshunoslikdagi antropotsentrik yo’nalish tildagi “subyektivlik” kategoriyasini o’rgangan E. Benvenist, “subyektiv strukturalizm” tushunchasiga ta’rif bergan G. Giyom, grammatika qonunlariga “subyektivlik” kategoriyasini qo’llagan N. S. Pospelov va boshqalarning tadqiqotlariga asoslanadi (Stepanov, 1997 yilda keltirilgan). “Til shaxsi” atamasi Karaulov (2010) tomonidan fanga kiritilgan bo’lib, uni “a) tarkibiy va lingvistik murakkablik darajasi bilan farq qiluvchi nutq asarlarini (matnlarini) yaratish va idrok etishni belgilovchi inson qobiliyatlari va xususiyatlar to’plami

- a) voqelikni aks ettirishning chuqurligi va to’g’riligi,
- b) aniq nishon yo’nalishi” deb ta’riflagan.
- c) Til shaxsiga dastlabki ta’riflar uning asarlarida berilgan: “... tilda (matnlarda) va til orqali ifodalangan shaxs, ... lingvistik vositalar yordamida qayta tiklangan shaxs.
- d) tarkibiy va lingvistik murakkablik darajasi,
- e) voqelikni aks ettirishning chuqurligi va aniqligi va
- f) nutq asarlarini (matnlarini) yaratish va idrok etish qobiliyatlarining umumiyliigi (va amalga oshirish natijasi) maqsadli orientatsiya” Shunday qilib, lingvistik shaxs bo’yicha tadqiqotlar har bir ona tilida so’zlashuvchini o’ziga xos ob’ekt sifatida tahlil qilishni o’z ichiga oladi. Til shaxsini tavsiflash uchun asos Karaulov tomonidan ishlab chiqilgan uch darajali tuzilma bo’lib, unda har bir daraja ma’lum bir falsafiy va psixologik jihatga mos keladi va har bir daraja o’z elementlar (birliklar, munosabatlar va stereotiplar)iga ega:
 - nol daraja: til holati to’g’risidagi tizimning tarkibiy ma’lumotlari;
 - birinchi daraja: shaxs mansub bo’lgan va dunyo rasmidagi asosiy tushunchalarning bo’ysunuvchi ierarxik, ya’ni mafkuraviy munosabatlarini belgilaydigan til hamjamiyatining ijtimoiy va sotsiallingvistik xususiyatlari;

¹BDU “Ingliz tilshunosligi” kafedrasida o’qituvchisi



- ikkinchi daraja: shaxsning torroq ma'lumot guruhiga yoki xususiy nutq jamoasiga mansubligi bilan belgilanadigan va nutqlar(nutq, matn,"til")ning o'ziga xos estetik va hissiy ritorik rangini yaratadigan qiymat yo'nalishi mezonlarini belgilaydigan psixologik ma'lumotlar.

Antropotsentrik tilshunoslikning ustuvor yo'nalishlaridan biri lingvistik shaxslar tipologiyasini ishlab chiqish edi. Shaxsning ekzistensial xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, lingvistik shaxsning har xil turlari aniqlanadi. Matnlarda lingvistik shaxsning amalga oshirilishi turli lingvistik shaxslarni aniqlashga yordam berdi:

- elita lingvistik shaxs;
- yozuvchining lingvistik shaxsiyati;
- tarixiy shaxsning lingvistik shaxsi;
- bolaning lingvistik shaxsiyati;

Kabi tiplarga bo'lib uning asl mohiyatini ochib berishga harakat qilinadi. Lisoniy shaxs tushunchasiga e'tibor qaratilganda har bir shaxsning uzining individual yondashilgan shaxsi mavjud bo'ladi deyilgan xulosaga kelinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики/ Вопросы когнитивной лингвистики. - 2004. - № 1 - С. 23.
2. Энциклопедия «Русский язык». 2-е / Под ред. Ю. Н. Караулова. — М.: Большая Российская энциклопедия, 1997. 3. Лавринова Н. Н. Культурологический аспект изучения теорий языковой личности // Аналитика культурологии. — 2005. — Вып. 1 (3).
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. — М. Издательство ЛКИ, 2010. — 264 с. — ISBN 978-5-382-01071-7.
4. Котюрова М. П. . Языковая личность // Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожинной. — М.:
5. Флинта, Наука, 2003.
6. Иванцова Е. В. О термине «языковая личность»: истоки, проблемы, перспективы использования // Вестник Томского государственного университета. — Томск: ТГУ, 2010. — № 4 (12). — С. 24—32.
7. Alisherovna, R. N., & Shaxina, M. (2023). LISONIY SHAXS NUTQIDA HISSIY BELGILARNING IFODALANISHI. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES, 2(20), 107-109.
8. Alisherovna, R. N., & Toiraliyevna, B. M. (2024). Linguoculturology as the New Branch of Linguistics. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 2(2), 402–406. Retrieved from <https://grjournal.us/index.php/STEM/article/view/3277>
9. Alisherovna, R. N. (2023). Lisoniy Shaxs Nazariyasi Va Tilshunoslikda U Haqidagi Qarashlar. Miasto Przyszłości, 33, 193-196.342
10. Ubaydullayeva, M. (2023). VARIABILITY OF THE SEMANTIC CONTENT OF THE CONCEPT " CONCEPTUAL LACUNA". ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 32(32). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9396
11. Rasulov, Z. (2022). INFORMATION FORMING TOOLS (FACTORS) IN THE STRUCTURE OF DISCOURSE. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 15(15).
12. Rasulov, Z. (2022). О дискурсивном анализе в современной лингвистике. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 25(25).



13. Rasulova, N. A. (2023). OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI MATERIALLARI TARJIMASIDA LISONIY SHAXS TUSHUNCHASINING AHAMIYATI. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 2(18), 267-269.
14. Ubaydullayeva, M. (2023). VARIABILITY OF THE SEMANTIC CONTENT OF THE CONCEPT" CONCEPTUAL LACUNA". ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 32(32). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9396
15. Usmonova, Z. H. (2017). Stiven King romanlarining badiiy xususiyati va uning o‘zbek ilmiy fantastikasiga ta‘siri. Міжнародний науковий журнал Інтернаука, (1 (1)), 170-172.
16. Umedilloevna. S.M. (2022, January). Peter Childs Va Rojer Faulerning Adabiyotshunoslik Terminlarining —the Routledge Dictionary of Literary Terms| Lug‘atiga Izohlar. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 56-58).
17. Rasulova, N. (2023). THE IMPLEMENTATION OF FUNCTIONAL APPROACH IN LINGUISTICS. Scientific journal of the Fergana State University, (1), 357-361.
18. Rasulova, N. A. (2023). OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI MATERIALLARI TARJIMASIDA LISONIY SHAXS TUSHUNCHASINING AHAMIYATI. INTELLECTUAL EDUCATION TECHNOLOGICAL SOLUTIONS AND INNOVATIVE DIGITAL TOOLS, 2(18), 267-269.
19. YULDASHEVA, F. (2023). ЭТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛИШЕРА НАВОЙ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 31(31). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/9271
20. O‘rinbekovna, U. M. (2023, April). ПРОБЛЕМЫ С ЛАКУНАМИ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 30-32). <https://conferenceseries.info/index.php/online/article/view/69>

